De Deense speelfilm Jagten (2012) gaat over een onderwijzer wiens leven ontspoort als hij onterecht wordt beschuldigd van seksueel misbruik. Helaas komt dit soort zaken ook in het echt voor. Harald Merckelbach analyseert een Nederlands geval en legt uit hoe psychologen kunnen helpen om te begrijpen wat er in zulke zaken gebeurt.

FOTO'S: SHUTTERSTOCK

WAAROM RECHERCHEPSYCHOLOGEN BELANGRIJK ZIJN

EEN 'VALSE' AANGIFTE

Soms is het als grap bedoeld. Neem de man die in 2006 naar een uitzending keek van *Opsporing Verzocht* over een Rotterdamse schietpartij. Bij wijze van geintje belde hij even later naar de politie om te melden dat hij de dader – hij noemde naam en rugnummer – hoogst persoonlijk kende. De politie kwam in actie, maar al snel werd duidelijk dat de aangifte kant noch wal raakte. De politie was boos en deed de grappenmaker een civielrechtelijke procedure aan de broek. Daarin werd een schadevergoeding van 1500 euro gevorderd wegens onnodige politie-inzet.[1]

Het is een atypische zaak. Want wie met zoektermen als 'valse' of 'onjuiste aangifte' speurt in *rechtspraak.nl* – het gegevensbestand met uitspraken van rechterlijke colleges – komt spoedig tot de conclusie dat het merendeel van de zaken minder onnozel is. Twee soorten problemen zijn sterk vertegenwoordigd. Om te beginnen zijn er de valse aangiften van diefstal of beschadiging, waarbij vervolgens de verzekering wordt getild. En dan zijn er ongefundeerde aangiften van seksueel misbruik, die zich richten tegen een ouder, ex-vriend of leerkracht.

Dit artikel gaat over een geval in die tweede categorie. Soms wordt deze categorie aangeduid als die van de 'valse aangiften van seksueel misbruik'. Maar de kwalificatie 'vals' is verwarrend. Wetenschappers gebruiken de term nogal eens op zijn Angelsaksisch. Dan verwijst hij naar iets dat strijdig is met de feiten, maar daar hoeft geen boze opzet aan te pas te komen (neem begrippen als *false belief* en *false memory*; zie ook Saunders, 2012). Juristen – althans die in Nederland – associëren 'vals' wél met opzettelijk. Zij denken aan artikel 188 van het Wetboek van Strafrecht: 'Hij die aangifte of klacht doet dat een strafbaar feit gepleegd is, wetende dat het niet gepleegd is, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.'

Vanwege hun beschadigende potentieel heeft de wet het opzettelijk doen van onjuiste aangiften strafbaar gesteld. Veel veroordelingen wegens het overtreden van artikel 188 zijn er ondertussen niet. Het is nu eenmaal lastig om aan te tonen dat iemand aangifte deed, terwijl hij drommels goed wist dat de aangifte onjuist was.

Je zou denken dat onjuiste aangiften van seksueel misbruik een juridische aangelegenheid vormen. Maar de boodschap van dit artikel is dat ze in de kern vooral een psychologisch verschijnsel zijn, een verschijnsel daarom dat de competentie van politiemensen makkelijk te boven kan gaan. Dat punt zal ik illustreren aan de hand van een geval. Het gaat om een zaak die zich begin 2011 ergens in het oosten van Nederland afspeelde. Dat tijdstip is wel van belang; ik kom er nog op terug.[2] Er zijn verschillende lagen in deze zaak en elke laag valt slechts te begrijpen als je iets snapt van psychologie.

Maar eerst de chronologie.

CHRONOLOGIE

Oppervlakkig bezien speelt de zaak speelt zich af tussen donderdagavond 1 februari en vrijdagochtend 9 februari (zie tabel 1). Het begint ermee dat een alleenstaande moeder (moeder 1) die donderdagavond een gesprek heeft met haar 4-jarige zoontje (kind 1) over de gymlessen. Het jongetje vertelt dat hij die dag in zijn onderbroek heeft moeten

gymen. Dat vindt de moeder raar en ze hoort hem er nader over uit. Hij meldt dan dat hij met zijn plasser moest spelen en dat de juffrouw toekeek. De moeder is bezorgd en telefoneert met een andere moeder (moeder 2). Moeder 2 legt het verhaal voor aan haar vierjarige dochter (kind 2), die in grote lijnen hetzelfde vertelt.

Een juffrouw keek toe? Maar welke juffrouw dan? De inmiddels ingelichte familie van moeder 1 gaat 's anderdaags met kind 1 achter de computer zitten en samen inspecteren ze een foto van het schoolteam. Dan wijst kind 1 de 'stoute juffrouw' aan.

Moeder 1 heeft vrijdagmiddag 2 februari een informatief gesprek met de politie. Kind 1 wordt op vrijdagavond door kinderartsen onderzocht, maar daarbij worden geen sporen van seksueel misbruik geconstateerd. Moeder 2 heeft een oriënterend gesprek met de politie op zaterdagochtend 3 februari. Omdat er nu twee verontrustende verhalen liggen, is er een gerede verdenking van een strafbaar feit.

Daarom staat de politie op zondagochtend 4 februari om 9.00 uur bij de 35-jarige leerkracht op de stoep. De politie informeert haar over de verdenking en zij wordt aangehouden en afgevoerd naar het politiebureau. Vanaf nu heet de stoute juffrouw verdachte. Bij huiszoeking worden er computers en dvd's in beslag genomen. Het duurt een paar dagen voordat de politie dit materiaal heeft doorgeploegd, maar er wordt uiteindelijk niets gevonden dat lijkt op kinderporno. Ondertussen wordt de verdachte voor drie dagen in verzekering gesteld. De officier van justitie bepaalt dat de verdachte niet mag telefoneren en geen contact mag hebben met de buitenwereld.

Op maandagochtend 5 februari worden kind 1 en kind 2 afzonderlijk geïnterviewd in een kindvriendelijke studio. Tijdens deze interviews doen de kinderen geen belastende uitspraken over de verdachte. Maar daarvan is de schoolleiding nog niet op de hoogte als zij die maandagmiddag een informatiebijeenkomst voor ouders belegt. De ouders horen dat de verdachte met onmiddellijke ingang op non-actief is gesteld. De krant is er ook en doet er onder de kop 'Misbruik op school' verslag over. In het krantenartikel wordt de voorzitter van het schoolbestuur

TABEL 1. CHRONOLOGIE VAN DE ZAAK

DAG	WIE	WAT	UITKOMST
Vrijdag	Moeder 1 & politie Kinderarts	Gesprek Onderzoek Kind 1	 Negatief
Zaterdag	Moeder 2 & politie	Gesprek	
Zondag	OvJ1 & politie Politie OvJ2 OvJ3 Politie	Aanhouding verdachte Doorzoeking Inverzekeringstelling Beperkingen Verhoor verdachte	 Ontkent
Maandag	Politie Politie Politie School	Verhoor Kind 1 Verhoor Kind 2 Verhoor verdachte Informatiebijeenkomst	Negatief Negatief Ontkent
Dinsdag	Politie Politie	Aangifte Moeder 1 Aangifte Moeder 2	Proces-verbaal Proces-verbaal
Woensdag	Politie RC toets	Verhoor verdachte Verlenging inverzekeringstelling	Ontkent
Donderdag			
Vrijdag	OvJ2 Schoolbestuur & OvJ2	Verdachte op vrije voeten Informatieavond	

OvJ = Officier van justitie; RC = rechter-commissaris

Juristen – althans die in Nederland – associëren 'vals' wél met opzettelijk

geciteerd die 'niet uitsluit dat er komende tijd meer meldingen van seksueel misbruik binnenkomen.' Op maandag wordt ook de verdachte verhoord. Zij ontkent in alle toonaarden.

Dinsdag 6 februari praat de politie opnieuw met moeder 1 en moeder 2. De politie maakt dan een officieel proces-verbaal op van de beschuldiging van seksueel misbruik. Woensdag 7 februari wordt de verdachte andermaal verhoord. Nog steeds ontkent ze hardnekkig. Die dag hecht de rechter-commissaris ook zijn goedkeuring aan het besluit van de officier van justitie om het voorarrest met drie dagen te verlengen. De lokale krant wijdt er een artikel aan en laat – onder de kop 'ouders zijn boos en geschokt' – een moeder aan het woord komen: 'Je denkt dat je je kind in een veilige omgeving afgeeft en dan komt dit nieuws over mogelijk seksueel misbruik. Het is maar goed dat die vrouw nu vastzit, want ik denk niet dat ze nog veilig is in deze buurt. We hebben het over hummeltjes van 4 tot 12 jaar. Hoe ziek ben je dan?'

Op vrijdag 9 februari wordt de verdachte op vrije voeten gesteld. Diezelfde dag organiseren gemeente, justitie en schoolbestuur een druk bezochte informatieavond. De krant is ook weer present en bericht er later over. De voorzitter van het schoolbestuur laat weten dat de verdachte niet kan terugkeren naar de school. De aanwezige officier van justitie voert eveneens het woord en benadrukt twee dingen. Ten eerste dat de verdachte weliswaar op vrije voeten is, maar dat dit kan veranderen als zich nieuwe feiten aandienen. En ten tweede: sommige ouders hebben blijkbaar gedragsveranderingen bij hun kinderen opgemerkt. Zij kunnen dit bespreken met de medewerkers van de GGD, die op de school aanwezig zullen zijn. De officier: 'Afhankelijk van de uitkomst kunnen de ouders overwegen om aangifte te doen.'

HOE HET ZO GELOPEN IS

Een maand later hoort de verdachte dat de strafzaak tegen haar is geseponeerd en wel met code 01. Rechtspsycholoog Peter van Koppen (2013; p. 107) legt uit waar dat voor staat: 'In gewoon Nederlands: de officier van justitie is erachter gekomen dat de verdachte onschuldig is.' Dat maakt begrijpelijk waarom de officier van justitie de gewezen verdachte enige tijd later een bloemetje gaat brengen en daarbij ook excuses aanbiedt voor hoe het zo gelopen is.

Dat laatste valt het beste te begrijpen aan de hand van de *basic law of rumor* (Rosnow, 1991). Die zegt dat de geruchtenmachine op volle toeren begint te draaien zodra vier factoren in elkaar grijpen. Om te beginnen zijn er ambigue voorvallen nodig. Die waren er. Kind 1 was bijvoorbeeld de laatste tijd vaak boos en zwijgzaam, aldus moeder 1. En kind 2 wilde de laatste tijd alleen nog maar met het licht aan naar bed gaan, volgens moeder 2. Ook hadden de kinderen – anders dan gebruikelijk was – in hun onderbroek gegymd. Daarbij waren er opmerkingen gemaakt over plassers en het verschil tussen jongens en meisjes. Zoiets vraagt om opheldering, vooral als er sprake is van een tweede factor, te weten angst. Angst zal er ongetwijfeld zijn geweest. De zaak speelde zich immers af in de weken dat de media voortdurend aandacht besteedden aan hoe zedendelinquent Robert M. in diverse Amsterdamse kinderdagverblijven tientallen slachtoffers had gemaakt zonder dat ouders ook maar iets in de gaten hadden gehad.

Het gerucht dat een juffrouw zich aan de leerlingen heeft vergrepen, gaat in zo'n situatie rondzingen omdat het duiding geeft aan ambiguïteiten. Het moet wel – en dat is de derde factor – betrekking hebben op iets dat mensen persoonlijk raakt. Voor de eigen kinderen geldt dat bijna per definitie. Daarom belt moeder 1 nog diezelfde donderdagavond met moeder 2. Dat is ook waarom de ouders op het schoolplein samenkomen en met elkaar spreken. Het is de plek waar vrijelijk geruchten worden uitgewisseld. Zulke geruchten krijgen een aura van geloofwaardigheid – de vierde factor – als het bevoegd gezag

zich ermee gaat bemoeien.

De psychologie van de geruchten leert dat persoonlijke betrokkenheid ook garant staat voor gebrek aan kritische zin. Een onderzoeker schreef daar al lang geleden over: 'when personal involvement is great, criticism is suspended' (Sinha, 1952; p. 487). *Rumor control* is daarom van het grootst mogelijke belang en je zou mogen verwachten dat de overheid – justitie incluis – dit tot haar taak rekent. Houden we dat in het achterhoofd en kijken we naar de chronologie in tabel 1, dan valt op dat de stappen van justitie helemaal niet de contouren van *rumor control* hebben. Integendeel: de verdachte wordt in een vroeg stadium aangehouden en dat lijkt de geloofwaardigheid van de geruchten te onderstrepen. Als de officier van justitie en de politie de psychologie van geruchten beter hadden begrepen, zouden ze de stappen in tabel 1 in een verstandiger volgorde hebben gezet.

Rumor control is van het grootst mogelijke belang en je zou mogen verwachten dat de overheid – justitie incluis – dit tot haar taak rekent

KONIJN IS ONTSNAPT

Kinderen pikken geruchten makkelijk op en geven ze net zo makkelijk weer door. De Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog Gabrielle Principe nodigde in een van haar experimenten drie- tot vijfjarige kinderen uit om te komen kijken naar een voor kinderen belangrijk evenement. Een goochelaar doet de school aan en zal een heus konijn uit zijn hoed gaan toveren. De truc mislukt; er komt geen konijn uit de hoed. Vervolgens worden er vier groepen geformeerd. Een eerste controlegroep hoort verder helemaal niets meer over het voorval. Een tweede controlegroep (ooggetuigen) kijkt met eigen ogen naar een konijn dat door de gangen van de school huppelt. Een derde groep (geruchten) hoort hoe twee volwassenen vertellen over het ontsnapte konijn. Een vierde groep (getrapte geruchten) zit bij kinderen uit de derde groep in de klas en kan hoogstens op een indirecte (getrapte) manier kennis nemen van het verhaal over het ontsnapte konijn.

Een week later worden kinderen op een neutrale manier over de mislukte goocheltruc geïnterviewd. In de eerste controlegroep is er geen kind te vinden dat over een ontsnapt konijn begint. In alle andere groepen vertelt de overgrote meerderheid van de kinderen wél zo'n verhaal, of ze het konijn nu met eigen ogen hebben gezien of er alleen bij geruchte over hebben vernomen. En ook: de detaillering van de geruchten is niet minder dan die van de - op waarheid berustende - ooggetuigenverslagen. Integendeel, de geruchten zijn volumineuzer dan de ooggetuigenverslagen. Een van de kinderen uit de (getrapte) geruchtengroep weet bijvoorbeeld dit te vertellen: 'The rabbit was in the playground, and then it was over the gate and the rabbit was over, the rabbit jumped, hopped over the gate. I tried catching him with a bucket but he bited me on the finger' (Principe & Schindewolf, 2012).

Daarom: al zijn verhalen van kinderen omstandig, dat maakt ze nog niet waar. Het onderzoek van Principe en Schindewolf zou een waarschuwing moeten zijn aan het adres van schooldirecties en politiefunctionarissen die met vage aanwijzingen in de richting van een eventuele zedenzaak worden geconfronteerd. Wie informatiebijeenkomsten belegt nog voordat aangiftes officieel zijn geboekstaafd, loopt het risico dat ouders hun kinderen gaan onderhouden over geruchten. Kinderen kunnen dat zo verstaan dat ze alles mogen vertellen, ook als hun verhalen berusten op fantasie, speculatie en van-horen-zeggen. Het is dat type verhaal dat vervolgens zijn weg kan vinden naar aangiftes.

Dit is de dynamiek die je in het achterhoofd moet houden als je leest dat moeder 1 later – bij de officiële aangifte – tamelijk precies verklaart over hoe haar kind het misbruik heeft beschreven. Kind 1 heeft moeder 1 verteld dat de stoute juffrouw hem, kind 2 en nog andere kinderen tijdens de pauze mee naar huis had genomen. Daar moesten ze naar 'grote mensen'-films kijken. De aangifte van moeder 1: 'Ik vroeg hem toen wat hij had gezien in die films. Hij antwoordde dat er grote mensen zonder kleren waren die elkaar kusjes gaven en de spelletjes deden die zij ook moesten doen. Hij vertelde dat hij dat meestal met X moest doen en kind 2 moest het met Y doen en dat er vaker ook grotere kinderen bij waren.'

MAMA HAD GEZEGD DAT IK EVEN MOEST PRATEN DAT DE JUFFROUW STOUT DEED

Ook al tonen kinderen grote bereidheid om geruchten te recyclen, ze kennen al vanaf een jaar of drie het verschil tussen waarheid en leugen. Zo vond de Canadese psycholoog Victoria Talwar dat jonge kinderen doorgaans de waarheid vertellen als de interviewer maar duidelijk maakt dat het hem om de feiten te doen is.

In haar experimenten maakten ouders in de aanwezigheid van hun drie- tot elfjarige kinderen iets stuk. De ouders drukten de kinderen op het hart om daar tegen niemand iets over te zeggen. Vervolgens werden de kinderen door een onbekende persoon geïnterviewd over het voorval. De interviewer benadrukte dat het ging om de feiten en dat het kind de waarheid moest vertellen. De overgrote meerderheid van de kinderen – 75% - deed dat vervolgens ook (Talwar & Crossman, 2012). Als er al informatie werd achtergehouden, dan hadden oudere kinderen die neiging eerder dan jongere kinderen.

Het onderzoek van Talwar betekent dat verklaringen van kinderen tijdens een studioverhoor serieus moeten worden genomen, althans als zo'n verhoor op een fatsoenlijke manier plaatsvindt. In déze zaak was sprake van verhoren die volgens de regels der kunst waren uitgevoerd. Kind 1 zei tijdens het studioverhoor dat behalve zijn moeder nog nooit iemand aan zijn plasser had gezeten. Kind 2 verklaarde gelijkluidend: dat er echts niks was gebeurd met haar plasser. Kind 2 was ook nogal open over hoe zij in de studio terecht kwam: 'Mama had gezegd dat ik even moest praten dat de juffrouw stout deed tegen mij, juffrouw was een boef.'

Beide kinderen ontkenden zodoende ten stelligste dat ze waren misbruikt door de leerkracht. De vraagt rijst waarom de politie deze ontkenningen niet zo serieus nam dat ze de verdachte onmiddellijk vrijliet. Wellicht dacht de politie dat de ontkenningen 'vals' (*false denials*) waren en dat er wel degelijk iets was voorgevallen. Een psycholoog had de politie kunnen uitleggen dat zulke *false denials* zeker voorkomen en dan moeilijk te herkennen zijn (Block et al., 2012), maar dat de schaal waarop ze voorkomen niet moet worden overdreven. De psycholoog zou ongetwijfeld hebben gewezen op het werk van Bradley en Wood (1996), die in een serie van 234 goed gedocumenteerde zedenzaken vonden dat slechts 10% van de jeugdige slachtoffers zich zwijgzaam opstelde tijdens de verhoren. Als twee kinderen onafhankelijk van elkaar vertellen dat er niets is gebeurd, van wie er één bovendien toegeeft dat hij door zijn moeder is *gecoached*, zou een verstandige psycholoog de politie in overweging geven om de verdachte op vrije voeten te stellen.

IN EEN VOOR DERGELIJKE LIEDEN BESTEMD LOKAAL

Maar de verdachte zou nog vier dagen en nachten in een, zoals het proces-verbaal van politie zo open zegt, 'voor dergelijke lieden bestemd lokaal' vastzitten. Af en toe werd zij voor verhoor naar een andere ruimte gebracht.

Die verhoren waren geen hoogstandjes. Ze kwamen erop neer dat de verdachte een paar uur lang geconfronteerd werd met vragen van het type 'waarom zouden de kinderen dit zeggen over jou?' en 'hoe goed is je geheugen eigenlijk?' Maar wat vooral frappeert is wat er *niet* ter sprake kwam tijdens de eerste verhoren. Dat was namelijk dat de verdachte auditief gehandicapt was. Deze beperking had een erfelijke achtergrond. Dat was de reden dat ze een gehoorapparaat had en vaak keek naar de lippen van haar gesprekspartners. Vooral in de aanwezigheid van zacht pratende en slecht articulerende mensen voelde ze zich onzeker.[3] Een psycholoog had de politie kunnen uitleggen dat verdachte daarom kwetsbaar was en dat een goed verhoor – een verhoor gericht op informatieverwerving – zou beginnen met een uitvoerige bespreking van de aandoening waaraan de verdachte leed. Maar zo ging het dus niet en daarom zag de politie iets cruciaals over het hoofd. Dove mensen hebben soms vanwege hun handicap een bijzondere manier van omgaan met anderen, een manier die ten onrechte de indruk zou kunnen wekken dat de grenzen van intimiteit worden overschreden. Zo had de verdachte de gewoonte om heel dicht bij kinderen te gaan staan als ze hen niet begreep. Dat leverde allerlei ambigue voorvallen op en een psycholoog had

de verhoorders kunnen uitleggen dat het ideaal grondmateriaal was voor de geruchtenmachine.

De politie verhoorde ook een aantal collega's van de verdachte. Dat voerde tot een belangrijke conclusie: het was onmogelijk dat de juffrouw de kinderen tijdens een schoolpauze mee had genomen naar haar appartement. Maar toen dat eenmaal duidelijk werd, zat ze al dagen in hechtenis.

EN HIER KAN DE PSYCHOLOOG NIETS MEER DOEN Haar aanhouding kwam als een donderslag bij heldere hemel. In een zeldzaam moment van scherpte zegt het proces-verbaal van de politie er dit over: 'Nadat de verdachte ons de toegang had verleend, deelde ik de verdachte terstond mede dat zij was aangehouden terzake seksueel misbruik van kinderen. We zagen dat de verdachte hier zeer geschrokken op reageerde. We zagen dat de verdachte heftig begon te trillen en met haar hand naar haar hartstreek greep. Ze begon te huilen en riep paniekerig dat ze nog nooit een kind had aangeraakt.'

De wanhoop die hier wordt beschreven verliet de verdachte niet meer toen ze in de politiecel terechtkwam. Ze zat er met een slecht functionerend gehoorapparaat, sliep niet en at slecht. Als ik een paar maanden later met haar over die dagen spreek, zegt ze: 'Er waren wel momenten dat ik dacht: kom ik beken, dat kan ik hier uit. Ja, ik heb ook zelfmoord willen plegen.'

Nadat haar zaak werd geseponeerd, ging het niet beter. De gewezen verdachte was haar baan kwijt en werd in de buurt nagewezen en getreiterd. Ze hield aan de affaire een diep gewortelde achterdocht over en ging daarvoor in cognitieve therapie. De therapie sloeg nauwelijks aan. Waarom dat zo is, valt makkelijk te begrijpen. Het punt is dat de irrationaliteit van haar achterdocht onmogelijk valt aan te tonen. De overheid liet het leven van deze vrouw uit de rails lopen en dat maakt haar klachten net zo reëel als de achterdocht van de geheim agent die per ongeluk gedwongen werd opgenomen met een diagnose van paranoïde schizofrenie (Brown, 2008). In zulke gevallen zijn psychologen te laat.

EEN GEVAARLIJKE MYTHE

Het idee dat valse aangiften van zedendelicten op epidemische schaal voorkomen is wijdverbreid. Nog niet zo lang geleden werd het breed uitgevent in een rapport dat het commerciële *Bureau Beke* vervaardigde in opdracht van *Politie en Wetenschap*. De schrijvers van het rapport ronken dat 'een kleine 20% van de aangiften twijfelachtig of vals is.' Die

'Er waren wel momenten dat ik dacht: kom ik beken, dat kan ik hier uit'

conclusie vond haar weg naar vette krantenkoppen (*Volkskrant*: 'Een op de vijf aangiften is vermoedelijk vals'), maar was gestoeld op een krakkemikkige enquête onder een handjevol zedenrechercheurs.[4]

Meer solide cijfers zijn te vinden bij buitenlandse onderzoekers. Een daarvan is de Amerikaan David Lisak, die samen met zijn collega's de gegevens op een rijtje zette (Lisak et al., 2010). Het daarbij gehanteerde uitgangspunt was niet het intuïtieve oordeel van rechercheurs over de merites van een aangifte, maar de uitkomst van het opsporingsonderzoek: een aangifte werd als 'vals' bestempeld indien zij evident werd tegengesproken door de feiten, zodat moest worden aangenomen dat het gemelde misdrijf niet had plaatsgevonden (zie ook Engle & O'Donohue, 2012). In totaal ging het om acht studies – uit Engeland, Canada en de Verenigde Staten – die samen betrekking hadden op 7260 aangiftes van ernstige zedenzaken. Het gemiddeld percentage valse aangiften bleek 5.7%. Een percentage van rond de 5% werd onlangs ook gerapporteerd door de Amerikaanse criminoloog Cassia Spohn en haar collega's (2014). Zij baseerden zich op de dossiers van de politie in Los Angeles.

Valse aangiften zijn dus relatief zeldzaam. De consequentie daarvan is dat het voor de doorsnee politiefunctionaris of officier van justitie moeilijk is om kennis te vergaren over de typische karakteristieken van dit soort aangiften. Je kunt wel menen dat je veel ervaring hebt omdat 20% van de aangiften 'vals' is, maar die expertise kan niet anders dan illusoir zijn in het licht van de werkelijke statistieken.

Het cijfer van 5% valse aangiften krijgt pas echt reliëf tegen de achtergrond van het percentage slachtoffers dat *geen* melding maakt van een zedenmisdrijf en dat een veelvoud is van die 5%. Slachtoffers van zedenmisdrijven maken de gang naar het politiebureau vaak niet, onder meer niet omdat ze bang zijn op ongeloof te stuiten (Jordan, 2004). Daarmee is het dilemma geschetst waarvoor politie en justitie zich geplaatst zien: aan de ene kant wil je de drempel om aangifte te doen niet te hoog maken – in jargon heet dat 'het sensitiviteitsperspectief'. Maar aan de andere kant wil je

fout-positieven zoals het hierboven beschreven geval voorkomen – in jargon: 'het specificiteitsperspectief' (Williams et al., 2014). Het risico bestaat dat beide perspectieven opportunistisch worden toegepast. Besteden de media veel aandacht aan een grote zedenzaak, dan dreigt het gevaar dat aan sensitiviteit absolute prioriteit wordt gegeven (met dwalingen als gevolg). Komen gerechtelijke dwalingen prominent in het nieuws, dan wordt van specificiteit een speerpunt gemaakt (met echte zaken die over het hoofd worden gezien als gevolg).
Recherchepsychologen kunnen politie en justitie helpen de balans tussen beide perspectieven te bewaren (zie kader). De toenemende aandacht voor dat vak bij postdoctorale opleidingen en bij politiediensten is daarom een gunstige ontwikkeling. Vanwege hun ontwrichtend potentieel, rijst wel de vraag of de analyse van zedenzaken die zich afspelen binnen de schoolmuren niet in handen van ervaren deskundigen moet worden gelegd. Ik bedoel dan deskundigen die met enige regelmaat ongefundeerde aangiften zien. Daarbij valt te denken aan de Landelijke Expertise Groep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ), die officieren adviseert bij het nemen van vervolgingsbeslissingen. Maar dat is een beleidskwestie.

GEEN KWADE BEDOELINGEN

Onjuiste aangiften zijn er in soorten en maten. Willem Albert Wagenaar (2006) zei er in zijn *Vincent Plast Op De Grond* over dat slechts een minderheid van alle onjuiste beschuldigingen – hij noemt het getal van 1 op 5 – opzettelijk vals is. Wagenaar (2006, p. 30): 'Het probleem van valse beschuldigingen is niet zozeer dat er opzettelijk en met kwade bedoelingen een valse aangifte wordt gedaan, als wel dat ouders en verzorgers gemakkelijk de verkeerde overtuiging krijgen door een geheimzinnig proces waarin een geheel eigen waarheid wordt geconstrueerd op grond van allerlei kleine aanwijzingen en wederzijdse beïnvloeding.'

Wagenaars punt vat het geval dat ik beschreef treffend samen, zij het dat hier politie en justitie wel erg hun best deden om het geheimzinnige proces – de geruchtenmachine – aan te zwengelen en richting aangiftes te escorteren. Daar zit een element van sturing in en je zou kunnen betogen dat het afstraffing behoeft, net zoals de politie in het voorbeeld waarmee ik begon de grappenmaker probeerde af te straffen voor zijn uit de hand gelopen geintje. Maar de moraal van het verhaal is wat mij betreft vooral dat de politie in dit soort gevallen de expertise van psychologen kan gebruiken. Een

KADER

Termen als sensitiviteit en specificiteit komen uit de signaaldetectietheorie (SDT) van John A. Swets (1928-2013). Hij baseerde zijn theorie op het werk van radarexperts tijdens de Tweede Wereldoorlog. Militaire radarexperts staan voortdurend voor de vraag of een object dat op de radar zichtbaar wordt een vijandig of een eigen toestel is. Met zijn theorie liet Swets zien hoe je dergelijke beslissingen – via zogenaamde *Receiver Operating Characteristics* (ROC's) – kunt optimaliseren. Hij ontwikkelde er een eigen mathematica voor, die nu op grote schaal wordt toegepast in de medische diagnostiek. Ofschoon hij er zelf altijd nogal bescheiden over deed, kan Swets gelden als een van de meest invloedrijke psychologen.

Een belangrijk principe dat valt af te leiden uit SDT is dat de accuraatheid van diagnostische instrumenten afhankelijk is van de zogenaamde basisfrequentie waarmee het signaal zich voordoet. Neem 'valse' aangiften als signaal. Als de basisfrequentie ervan 5% is, betekent dat bij 6000 aangiften op jaarbasis – geen onrealistisch cijfer – dat er 5700 'echte' aangiften staan tegenover 300 'valse' aangiften. Om dat onderscheid beter te kunnen maken, bevelen sommige auteurs verbale analysemethoden – zoals *Scientific Content Analysis* (SCAN; Bogaard et al., 2011) – aan. Het probleem daarvan is dat ze bijna perfect moeten zijn om de expert te verbeteren die besloten heeft om alle aangiften te behandelen als ware het 'echte' aangiften (en zodoende 5% missers veroorzaakt).

Stel dat de SCAN met 80% nauwkeurigheid 'echte', maar ook 'valse' aangiften weet te identificeren. Dat zijn optimistische percentages. Gecombineerd met de basisfrequentie betekent het dat het 1140 'echte' aangiften aanwijst als 'vals' (20% van 5700) en 240 van de 300 'valse' aangiften juist weet te classificeren. Het instrument zit er dus 83% van de tijd faliekant naast (1140/(240 + 1140)). De psycholoog kan daarom beter de ontstaansgeschiedenis van een aangifte in kaart brengen dan zo'n verbale analysemethode gebruiken.

Amerikaans politiedraaiboek zegt over *rumor control* dat feiten de beste remedie tegen een aanhoudende geruchtenstroom zijn: 'Get the facts promptly and circulate them as widely as possible.'

Die feiten hadden justitie en politie kunnen ontdekken in de verhoren van de kinderen. Een psycholoog had hen met de neus op deze feiten gedrukt. En had hen er ongetwijfeld op gewezen dat de volgorde van eerst de verdachte aanhouden, dan voorlichtingsbijeenkomsten organiseren en tenslotte aangiften opnemen een is waarbij je geruchten in de kaart speelt. Zo'n psycholoog had bovendien aandacht gevraagd voor de handicap van de verdachte en erop gewezen hoe kwetsbaar dat haar maakte. Veel ellende – ja, de aangifte om te beginnen – had dan voorkomen kunnen worden.

Want te genezen valt er hier niets meer. Het gaat nog steeds slecht met de gewezen verdachte. De stoute juffrouw zit ziek thuis: 'Er zijn heel veel fouten begaan door politie, justitie, gemeente, school, krant etc. En ja, ik ben nog steeds boos en aangedaan.' De bedoelingen waren dan niet verkeerd, maar het pakte wel desastreus uit. Zo ging dat in *Jagten* inderdaad ook.

OVER DE AUTEUR

Harald Merckelbach is hoogleraar Rechtspsychologie aan de Universiteit Maastricht. Hij is tevens lid van de Adviescommissie Afgesloten Strafzaken die de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad adviseert over herzieningsverzoeken. E-mail: h.merckelbach@maastrichtuniversity.nl.

Literatuur

Block, S. D., Shestowksy, D., Segovia, D. A., Goodman, G. S., Schaaf, J. M. & Alexander, K. W. (2012). 'That never happened': adults' discernment of children's true and false memory reports. *Law and Human Behaviour, 36*, 365-374.

Bogaard, G., Meijer, E., Vrij, A. & Merckelbach, H. (2011). Leugenaars praten anders. *De Psycholoog*, *10*, 11-19.

Bradley, A.R. & Wood, J.M. (1996). How do children tell? The disclosure process in child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, *9*, 881-891.

Brown, S.A. (2008). The reality of persecutory beliefs: Base rate information for clinicians. Ethical Human Psychology and Psychiatry, *10*, 163-177.

Engle, J. & O'Donohue, W. (2012). Pathways to false allegations of sexual assault. *Journal of Forensic Psychology Practice*, *12*, 97-123.

Jordan, J. (2004). Beyond belief. Police, rape, and women's credibility. *Criminal Justice*, *4*, 29-59.

Lisak, D., Gardinier, L., Nicksa, S. C. & Cote, A. M. (2010). False allegations of sexual assault: An analysis of ten years of reported cases. *Violence Against Women*, *16*, 1318-1334.

O'Donohue, W. & Bowers, A. H. (2006). Pathways to false allegations of sexual harassment. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, *3*, 47-74.

Principe, G.F. & Schindewolf, E. (2012). Natural conversations as a source of false memories in children: Implications for the testimony of young witnesses. *Developmental Review*, *32*, 205-223.

Rosnow, R.L. (1991). Inside rumor: A personal journey. *American Psychologist*, *46*, 484-496.

Sinha, D (1952). Behaviour in a catastrophic situation: A psychological study of reports and rumours. *British Journal of Psychology*, *43*, 200-209.

Spohn, C., White, C. & Tellis, K. (2014). Unfouding sexual assault: Examining the decision to unfound and identifying false reports. *Law and Society Review*, *48*, 161-192.

Talwar, V. & Crossman, A.M. (2012). Children's lies and their detection; Implications for child witness testimony. *Developmental Review*, *32*, 37-359.

Van Koppen, P.J. (2013). *Gerede twijfel: Over bewijs in strafzaken*. Amsterdam: De Kring.

Wagenaar, W.A. (2006). *Vincent plast op de grond: Nachtmerries in het Nederlandse recht*. Amsterdam: Bert Bakker.

Williams, J., Nelson-Gardell, D., Coulburn Faller, K., Tishelman, A. & Cordico-Steel, L. (2014). Is there a place for extended assessments in addressing child sexual abuse allegations? How sensitivity and specificity impact professional perspectives. *Journal of Child Sexual Abuse*, *23*, 179-197.

Noten

1. Opmerkelijk genoeg wees de kantonrechter de vordering af. Zie 311074 CV EXPL 07-1423.
2. Mijn analyse van deze zaak is gebaseerd op gesprekken met de verdachte en haar raadsvrouw, alsmede op een uitvoerige bestudering van het dossier.
3. De onwetendheid van de politie over de achtergrond van de verdachte wordt nergens manifester dan bij het verhoor van moeder 2 ten behoeve van de aangifte (dinsdag). Politie: 'Waarom spreekt die vrouw zo gek?' Moeder 2: 'Dat vraag ik me ook af.'
4. Van Wijk, A. & Nieuwenhuis, A. (2011). Lastige verhalen. Bureau Beke. In *de Volkskrant* van 19 maart 2011 maakte wetenschapsjournalist Hans van Maanen onder de titel 'Frisse Wind' gehakt van het rapport. Zie ook: http://www.vanmaanen.org/hans/columns/aangiften.html.

Summary

THE ANATOMY OF A FALSE ALLEGATION. HOW PSYCHOLOGISTS CAN HELP.
H. MERCKELBACH
It often takes a while before it becomes apparent that an allegation of sexual abuse is false. Meantime, suspects may have been arrested, witnesses may have been interrogated, and press conferences may have been held. The harmful potential of false allegations is enormous. False allegations constitute a criminal offence, but as they presuppose malicious intent, they are difficult to prove in courts of law. Predictably, the extant literature on false allegations is preoccupied with legal issues. The current article describes a case to drive home the point that a psychological perspective on false allegations is more useful than a legal one. Particularly the psychology of rumours may help to explain the dynamics behind false allegations. Once legal professionals understand these dynamics, they may be more cautious in running through stages like arrest, interrogation, and press release. Psychologist may play a crucial role in educating the legal mind in this respect.